

Ovchynnikova O. M.,
 orcid.org/0000-0002-7184-6535

**FORMS, METHODS AND TEACHING RESOURCES OF EDUCATION
 AND TRAINING IN MARITIME EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS
 OF SOUTHERN UKRAINE IN THE 60'S OF THE XX CENTURY**

The article specifies the main forms, methods and teaching resources of education and training in Ukraine in the 60s of the twentieth century. The archival data of Odessa Navigation College of the Ministry of Transport of the USSR were used as an example. The educational, methodical, training and scientific work, its cycle commissions, the work of library were analyzed. During a certain period, these arch of new forms, methods and teaching resources of education and training was constantly carried out. For example, an experimental lessons with using of screen became wide spread, which increased a positive effect on their progress in knowledge. New forms of educational process were introduced, such as seminars, class technical conferences, cadets' back-to-back interrogation, reference papers. In order to improve the quality of the educational process, various teaching resources were used. Examples of open lessons topics are given. The work of the library is considered, in particular measures to promote the book. It is determined that the tasks of training were: the formation of a communist worldview; training of Soviet patriotism and proletarian internationalism; training of communist morality, aesthetic training; organization and training of a consolidated team to strengthen the ideological conviction of cadets, increase their political literacy, promote the training of patriotic feelings, love for the Soviet Motherland and the Communist Party. The central figure in the educational training of cadets was occupied by Lenin, his life and political activities, as well as events related to the Great October Socialist Revolution.

Key words: forms, methods, means of teaching resources of education and training, maritime education, cadets.

Дата надходження статті: 04.11.2021 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, доцент Ляшкевич А. І.

УДК 378.046.4 (477.43) «19»(044)

DOI <https://doi.org/10.37915/pa.vi50.333>

Соловей М. В.,
 orcid.org/0000-0002-4626-0137

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНА РОБОТА КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
 (З 1954 Р. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО) ОБЛАСНОГО ІНСТИТУТУ ВДОСКОНАЛЕННЯ
 ВЧИТЕЛІВ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 40-Х РР. ХХ СТ.**

На підставі аналізу архівних документів розкриваються основні напрями організаційно-методичної роботи Інституту із закладами й установами освіти в другій половині 40-х рр. ХХ ст.

За результатами проведеного дослідження нами встановлено, що організаційно-методична робота Інституту була спрямована на проведення навчання (курсів підвищення кваліфікації), семінарів, консультацій, розробку методичних рекомендацій щодо навчально-виховного процесу, організаційно-методичний супровід роботи педагогічних кабінетів методичних об'єднань учителів, узагальнення й опис педагогічного досвіду і таке інше.

© Соловей М. В.

Перші семінари Інститут проводить уже з літа 1944 р. із завідувачами районних педагогічних кабінетів, директорами середніх шкіл, а також проводить методичну роботу з учителями початкових класів, історії, географії, Конституції, математики, фізики, біології, хімії, тощо. Рекомендує відповідні тематики семінарів для проведення працівниками педагогічних кабінетів під час засідання методичних об'єднань у районах.

На семінарах із завідувачами районних педагогічних кабінетів було опрацьовано Положення про педагогічні кабінети, а відтак – основні напрями методичної роботи шкіл, кущових методичних об'єднань учителів тощо.

У територіальній взаємодії інститут діяв через районні педагогічні кабінети, а ті, своєю чергою, спрямовували методичну роботу шкіл, кущових методичних об'єднань предметних комісії вчителів, об'єднань керівників, організували масові методичні заходи.

Значну допомогу в проведенні методичних заходів надавав сформований співробітниками методичних кабінетів Інституту актив із досвідчених і фахово підготовлених учителів і керівників шкіл. У змісті методичних рекомендацій (заходів) обов'язково акцентувалось на фахових та ідеологічних питаннях. В окремих випадках ідейне наповнення домінувало. Інститут доводив до педагогічної спільноти рекомендації щодо різних форм ідейного наповнення навчально-виховного процесу, проведення самоосвіти і політичного навчання педагогічних працівників.

Відроджувались науково-практичні конференції, співпраця з академічними установами, зокрема Академією педагогічних наук РРФСР. Проводились масові методичні заходи як «День учителя», які не мали однозначно позитивної оцінки у педагогічній спільноті.

Упродовж досліджуваного періоду інститут здійснював моніторинг якості освіти, методичний супровід екзаменів.

Ключові слова: інститут удосконалення вчителів, районні педагогічні кабінети, кущові методичні об'єднання, методична робота, «День вчителя».

Постановка проблеми. В Україні триває створення центрів професійного розвитку педагогічних працівників – установ, які сприятимуть покращенню роботи у цьому контексті, психологічній підтримці педагогічних працівників, їх консультуванню, застосуванню нових освітніх технологій тощо. Згідно з Положенням [6], центри не можуть реалізовувати функції, які свого часу виконували методичні кабінети.

У недалекому минулому методична робота в системі освіти проводилася за принципом централізованого керівництва й підпорядкованості: від центральних органів управління освітою та їхніх науково-методичних підрозділів до інститутів післядипломної освіти – (педагогічних) методичних кабінетів – керівників шкіл і до вчителів. Незначні свободи (як-от право вибирати варіативні навчальні плани), які впроваджувались із 90-х років, суттєво не змінювали особливості цього процесу.

Натепер складаються передумови щодо трансформування традиційного досвіду, наповнення його інноваційним змістом, опрацювання проєктів і напрямів співпраці з центрами професійного розвитку, у т. ч. з позицій набутого досвіду.

У цьому вбачаємо багато позитивного і водночас проблемного, що потребує відповідного осмислення в їхньому новітньому соціально-педагогічному вимірі. Отож, у нашому дослідженні на аналізі сукупності процесів і фактів методичної роботи, яку організував Кам'янець-Подільський (з 1954 р. Хмельницький) обласний інститут удосконалення вчителів у другій половині 40-х рр. ХХ ст. Це зумовлено насамперед тим, що в повоєнний період відбулося становлення основних форм методичної роботи, які надалі з незначними змінами трансформувались і збереглися до нашого часу.

А з іншого боку, на нашу думку, цей період післядипломної педагогічної освіти, як і освіти в цілому, є ще недостатньо дослідженим.

Аналіз досліджень. Наше дослідження ґрунтується на теоретичних положеннях О. В. Сухомлинської, яка досліджуваній нами період називає «занепадаючим сталінізмом», «...гротескним, звироднілим кінця 40-х початку 50-х рр.», таким, що до кінця не оцінений педагогами» (2014).

Серед сучасних науково-педагогічних досліджень цінними для нас є розробки, в яких учені розглядають особливості методичного супроводу професійного розвитку вчителів 50-х рр. (Жорова І. Я., 2013), аналізують методичну службу як складову післядипломної освіти в Україні у другій половині ХХ ст. (Примакова В. В., 2014), визначають роль методичної роботи в освіті крізь призму сучасних викликів і проблем децентралізації (Литвиненко Г., Клясен Н., 2018).

Основною джерельною базою дослідження були документи Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України) [8; 25], Державного архіву Хмельницької області (ДАХмО) [3; 9–13; 18; 20; 23; 26; 28]. До уваги бралися звіти обласного відділу народної освіти й облвиконкому, інституту вдосконалення кваліфікації вчителів, інші документи, матеріали місцевої періодики, які відкривають маловідомі факти щодо діяльності Кам'янець-Подільського інституту вдосконалення вчителів щодо здійснення методичного супроводу освіти і фахового зростання педагогічних працівників у хронологічно визначеному нами часі.

Мета статті полягає в тому, щоб на конкретному емпіричному матеріалі осмислити методичну роботу з педагогічними працівниками в їхньому фактологічному і змістовному виявленні на конкретному інституційному рівні й частково в контексті загального науково-педагогічного дискурсу другої половини 40-х рр. ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. У 1944 році, відразу після звільнення області від німецької окупації, відновлено роботу органів управління освітою (облвно й райвно), Кам'янець-Подільського обласного інституту удосконалення вчителів. За рішенням Державної штатної комісії при Раді народних комісарів СРСР 34 районні педагогічні (пізніше методичні) кабінети з відповідним фондом заробітної плати, що становив «17 000 рублів в місяць, в том числі заведующому 1 одиниця с окладом 500 рублевим» [28, арк. 3]. Проте організаційно і функціонально цей процес був неоднозначним і тривав в Україні до кінця 40-х рр. ХХ ст. (Капченко О., 1999), коли було завершено формування їхньої мережі й фактично відновлено вертикаль методичного супроводу освіти.

Дослідження документів зазначеного періоду вказує на те, що організаційно-методична робота Інституту була спрямована на проведення навчання (курсів підвищення кваліфікації), семінарів, консультацій, розробку методичних рекомендацій щодо навчально-виховного процесу, організаційно-методичний супровід роботи педагогічних кабінетів методичних об'єднань учителів, узагальнення й опис педагогічного досвіду і таке інше.

У територіальній взаємодії інституту діяли через районні педагогічні кабінети, а ті, своєю чергою, спрямовували методичну роботу шкіл, куцзових методичних об'єднань предметних комісій учителів, об'єднань керівників, масових організаційно-методичних заходів.

Значну допомогу у їх проведенні надавав сформований співробітниками методичних кабінетів Інституту актив з досвідчених і фахово підготовлених учителів й керівників шкіл [11, арк. 8].

Насамперед спільними зусиллями було відновлено роботу з підвищення кваліфікації й перепідготовки вчителів, адже значна їх частина «...мали середню

педагогічну (2404, або 30 %) і загальну середню освіту (2899, або 36 %). У початкових класах «не вистачало – 648, а в V-X класах – 103 учителі» [25, арк. 9]. Отже, переважна їх більшість потребувала відповідної професійної підготовки (перепідготовки) і фахового вдосконалення.

Водночас співробітники Інституту розвивали інші форми роботи, що сприяло фаховому зростанню вчителів: виступали з доповідями, тематичними лекціями, проводили фахові семінари, консультації, розробляли методичні рекомендації з тих чи інших тем шкільних предметів, вивчали й поширювали педагогічний досвід, загалом спрямовували роботу районних педагогічних кабінетів і методичних об'єднань учителів на вирішення основних завдань освіти того часу, сутність яких базувалася на принципі державного характеру освіти й комуністичної спрямованості виховання й навчання в радянській школі. Останнє ґрунтувалося на основній методології радянської педагогіки – її відповідності теорії марксизму-ленінізму і принципу партійності. У конкретно-фактологічному вимірі базові принципи конкретизувалися відповідними рішеннями й заходами на виконання постанов ЦК ВКП(б) чи Раднаркому СРСР і їхніми дублями від ЦК ВКП(б)У й Раднаркому УРСР.

У 1949 р. Міністерство освіти УРСР уперше в повоєнний період узагальнило роботу інститутів удосконалення вчителів за основними напрямками діяльності, що дає нам уявлення про методичні заходи, проведені інститутами в їхньому кількісному вимірі.

Так, наприклад, у Кам'янець-Подільському інституті вдосконалення кваліфікації вчителів за звітний рік було проведено 95 семінарів, надано понад 600 консультацій, прочитано 210 лекцій, підготовлено понад 50 методичних листів, видано 3 (три) збірки з досвіду роботи [8, арк. 31]. Інститут проводив і інші заходи, зокрема науково-практичні конференції, педагогічні виставки, Дні вчителя, тощо. Розглянемо їх більш детально в розрізі кількох повоєнних років.

Уже з літа 1944 р. і надалі Інститут приділяє увагу проведенню семінарів із завідуючими районними педагогічними кабінетами, директорами середніх шкіл, а також семінарів для вчителів початкових класів, історії, географії, Конституції, математики, фізики, біології, хімії, тощо. Рекомендує відповідні тематики семінарів для проведення працівниками педагогічних кабінетів під час засідання методичних об'єднань у районах.

На перших семінарах із завідуючими районними педагогічними кабінетами було опрацьовано Положення про педагогічні кабінети, а відтак – обговорено основні напрями методичної роботи шкіл, кущових методичних об'єднань учителів тощо.

Водночас перед початком 1944–45 навчального року для «...260 завідуючих початковими школами, 73 директорів семирічних шкіл та 18 директорів середніх шкіл» [23, арк. 13] проведено семінари-наради, на яких розглядали питання організації навчально-виховного процесу відповідно до Постанови РНК СРСР від 21 червня 1944 р. «Про заходи до поліпшення якості навчання»; аналізували накази та інструктивні матеріали НКО УРСР із різних питань освіти того часу. В цілому ж упродовж першого (1944/1945) повоєнного навчального року за участю співробітників Інституту, працівників відділів освіти, педагогічних кабінетів, кращих учителів і керівників шкіл під час семінарів з учителями вивчали: «Психологічні основи навчання семиліток», «Упровадження роздільного навчання в радянській школі», «Упровадження військово-фізичного навчання в школі», «Правила поведінки учнів», «Методику організації повторення по класах, предметах», «Виховання радянського патріотизму» [23, арк. 3] і таке інше.

Відповідно до рекомендацій інституту педагогічні кабінети організовували подібні семінари в районах. Тематично вони відповідали основним принципам радянської школи й педагогіки – державності та ідейно-політичній спрямованості. Наприклад, в одному з районів на двотижневому семінарі вчителів початкових і неповних середніх шкіл, окрім опрацювання фахових тем щодо «Організації педагогічного процесу на уроках» прослухали лекції на такі теми: «Роль учителя в період Вітчизняної війни», «Сім'я і школа», «Участь учителя в громадській роботі села й міста», а також вивчили книгу Й. Сталіна «Про Велику Вітчизняну війну Радянського Союзу» й Рішення XII Пленуму ЦК ВЛКСМ про школу, переглянули нові художні кінофільми «Райдуга», «Кутузов», «Два бійці» [24]. У такому контексті проводилися й інші семінари.

У таких семінарах зазвичай брали участь методисти Інституту. Ними ж розроблялася відповідна тематика лекцій для педагогічних працівників, батьків. Учителям пропонувалось, наприклад, виступити перед батьками з лекціями «Моральний облік радянського юнацтва», «Юнацькі роки й початок революційної діяльності товариша СТАЛІНА» тощо. Для вчителів читалися лекції «Маркс і Енгельс про всебічний розвиток особистості» або «Цілі й завдання комуністичного виховання» тощо [3, арк. 20]. Власне, проблематика складалась із питань формування комуністичної моралі в підростаючого покоління, методики повторення навчального матеріалу; вивчення літератури періоду Великої Вітчизняної війни, нормативів оцінювання знань учнів із предметів; виконання рішення IX Пленуму ЦК ВЛКСМ про комсомольську й піонерську роботу в школі і таке інше.

З перших повоєнних років співробітники Інституту, керуючись документами Міністерства освіти УРСР, до початку і впродовж навчального року розробляли рекомендації щодо планування роботи в школі і методичних об'єднаннях, вивчення складних тем навчальних програм, проблемних питань роботи школи, методики викладання тих чи шкільних предметів, роботи класних керівників тощо. Не всі листи й методичні рекомендації збереглися. Проте окремі з них викликають певний інтерес. Наприклад, у 1944 р. в районні педагогічні кабінети було надіслано лист про систему письмових робіт у IV, V, VI й VII класах з української мови у зв'язку із запровадженням переказу [18, арк. 1-12]. Іншим листом [там само, арк. 13-21] давалися рекомендації щодо організації роботи піонерської і комсомольської організацій, гуртків, проведення оглядів художньої самодіяльності, про роль кіно, клубів у вихованні дітей та юнацтва.

Тематика методичних об'єднань оновлювалася двічі на рік (на перше і друге півріччя), відповідно до партійної і державної політики в галузі освіти. Так, наприклад, у 1944–1945 н. р. методисти Інституту орієнтували на засіданнях методичних об'єднань опрацювати доповідь т. СТАЛІНА (у звіті з великих літер – М. С.) про 27 річницю Великої Жовтневої соціалістичної революції і доповідь т. Хрущова про поновлення роботи у звільнених областях, вивчити книгу т. СТАЛІНА про Велику Вітчизняну війну. Педагогічним кабінетам, окрім вище зазначених тем рекомендувалось опрацювати доповідь т. Тичини «Підсумки 1943–1944 навчального року й завдання на 1944–45 навчальний рік», матеріали Всеросійської наради вчителів і «зокрема доповідь т. Потьомкіна», Постанову РНК СРСР від 21 червня 1944 р. «Про заходи до поліпшення навчання в школі», Рішення XII Пленуму ЦК ВЛКСМ» [9, арк. 30] та інше. Із фахових тем рекомендувалось опрацювати питання щодо форм та змісту повторення навчального матеріалу за попередні роки у випускних класах, про сім'ю і школу, працю і виховання, єдність вимог до учнів, мовний режим у школі та культуру мови учнів, методику побудови уроків, наочність у викладанні предметів, розв'язування типових задач тощо.

Упродовж досліджуваного періоду спостерігаємо домінування ідейних тем у роботі методичних об'єднань. Посилена увага до ідеології, власне, впливала з вимогою до вчителя, який окрім фахових знань, мав володіти комуністичною ідеологією і бути переконаним марксистом-ленінцем.

Ідейне і фахове вдосконалення вчителя розглядалось у контексті різних форм методичної роботи, його самоосвіти й різних форм політичного навчання. Учителі зобов'язані були вивчати «Короткий курс історії ВКП(б)». Школи використовували у своїй роботі рекомендації партійних органів та інституту, який власне їх дублював. Робота проводилася за різними формами: «теоретичні товариські співбесіди» [2], складання конспектів і виступи з повідомленнями, підготовка доповідей за творами класиків марксизму-ленінізму, як-от праці Леніна «Що таке друзі народу і як вони воюють проти соціал-демократії» чи книги Леніна В. І. «Крок уперед, два кроки назад» і таке інше [4].

Ідейний підхід, виховання радянського патріотизму були наскрізними у викладанні всіх шкільних предметів. В одній із публікацій у місцевій партійній газеті відзначалась працівник інституту Соколовська Ю. П., яка «...протягом десятків років працювала над вихованням ясного, вірного, розумного погляду на все, що оточує учнів», закликала активно пропагувати «... дружбу народів нашої країни, зокрема українського й російського», спрямовувати роботу проти української національної ідеї, викривати «фальсифікацію історії і лжетеорій «школи» Грушевського» [1].

Директор Інституту Комаровер В., посилаючись на Постанову ЦК ВКП(б)У «Про роботу інституту історії України», нагадує, що «історія – партійна наука», а тому методологічною основою для її вивчення мають бути «...твори марксизму-ленінізму, статті Леніна В. І., Сталіна Й. В. про Україну, «Короткий курс історії ВКП(б)», зауваження до конспекту підручника з історії товаришів Сталіна, Кірова та Жданова, постанови ЦК ВКП(б) та ЦК КП(б)У про викладання історії, літератури, мистецтва» [15].

Іншим прикладом партійного підходу є організація методичної роботи з учителями біології. Підводячи підсумки перевірок в одному з районів Кам'янець-Подільської області, обласний відділ освіти вказував, що на уроках біології недостатньо глибоко розкривається сутність мічурінського вчення, теоретичні положення викладаються без зв'язку з практикою соціалістичного землеробства» [20, арк. 12]. У цьому контексті інститутом удосконалення вчителів щороку розроблялись відповідні рекомендації й заходи, які спрямовували на перебудову викладання біології з точки зору соціалістичного «... преобразования природы и обучения учащихся с привитием практических навыков» (С. М. – мова оригіналу) [27, арк. 60].

Запроваджувалися масові форми методичної роботи, як наприклад, з другої половини 1944–1945 н. р. «Вихідні дні вчителя», а з 1948–1949 н. р. «День учителя» [12, арк. 15, 16]. В ці дні вчителі зустрічалися з методистами інституту, районних педагогічних кабінетів, працівниками партійних та радянських органів. Слухали лекції, обмінювались досвідом роботи, переглядали вистави, кінокартини, тощо. Відзначимо, що перший «День учителя» у 1948/1949 навчальному році був присвячений підсумкам сесії Академії сільськогосподарських наук ім. Леніна (ВАСХНІЛ), наслідком рішень якої стало політизація шкільної біології.

В інші «Дні вчителя». обговорювали актуальні проблеми науки й методики викладання фахових дисциплін, відвідували концерти, переглядали кінофільми, читали лекції з міжнародного становища, логіки, педагогіки. Після лекцій організували перегляд кінокартин, вистав, концертів. Як і належить на той час, обов'язковою була лекція щодо образу радянського вчителя й образу тов. Сталіна Й. В. в радянській

літературі [13, арк. 16]. За подібним сценарієм упровадилися «Дні директора» і «Дні завуча».

Загалом, як впливає зі звіту Міністерству освіти УРСР, співробітники Інституту організували 6 таких заходів самостійно і 135 за участю районних педагогічних кабінетів [8, арк. 31].

Проведення «Дня вчителя» не мало однозначної оцінки в педагогічній спільноті. На одній із нарад керівних кадрів освіти України, що проходила під керівництвом Міністерства освіти УРСР у квітні 1948 р., один із виступаючих вказував на «...застарілість, кустарність, надуманість» такої форми роботи, вносив пропозицію запровадити методичний день кожного тижня через вивільнення одного дня від уроків [25, арк. 34].

Водночас інші доповідачі з критикою не погоджувалися, наголошували, що за умови правильної підготовки до цього дня, з ідеологічних позицій вклавши в нього відповідний «... політичний зміст», «... така форма принесе велику користь» [25, арк. 33], «... і її не треба міняти» [25, арк. 96].

З метою поширення й поглиблення серед учителів наукових знань Інститут через систему педагогічних читань залучав учителів до наукової роботи з педагогіки, педагогічної психології й методики викладання шкільних дисциплін. Пропонувалися, ініційовані Академією педагогічних наук РРФСР педагогічні читання, які планували проводити щороку впродовж 2-3 днів із 6 жовтня. Доповідачами виступали вчителі початкових і середніх шкіл, директори шкіл, працівники методичних кабінетів, викладачі педагогічних училищ, працівники інститутів удосконалення вчителів [19].

У другій половині 40-х років Інститут відновлює науково-практичні конференції. Зокрема, «...10-12 липня (1947 р. – С. М.) у м. Проскурові відбулася перша науково-методична конференція, у якій взяли участь 350 учителів» [11, арк. 18]. На конференції впродовж кількох днів учителі мови і літератури, математики і фізики, історії й географії, природознавства та хімії обговорювали питання методики викладання шкільних предметів.

Наступна конференція спрямовувалася на вивчення теорії і практики викладання історії СРСР у світлі Постанови ЦК КП(б)У від 29.VIII.1947 р. [11, арк. 21] «Про політичні помилки й незадовільну роботу інституту історії України Академії наук УРСР», де ставилася вимога висвітлювати історію України не ізольовано, а лише «...у тісному зв'язку з історією російського, українського, білоруського та інших народів Радянського Союзу».

Тематично це проявлялось у питаннях, які обговорювались, а саме: «...про політичні помилки й буржуазно-націоналістичні перекинуття у висвітленні історії України. Великий історичний акт 1654 р. Великий російський народ – видатна та керівна нація серед народів СРСР. Вплив російської революційно-демократичної думки на розвиток суспільно-політичного руху робітничого класу. Ленінізм і розвиток суспільної думки в Україні наприкінці XIX і на початку XX ст. Партія Леніна-Сталіна – організатор і керівник Великої Жовтневої соціалістичної революції» тощо [11, арк. 21-22].

Привертає увагу організаційна робота, проведена під час підготовки до конференції з нагоди 70-річчя Сталіна Й. В. Відкриваючи її, завідуюча обласно Горільченко Г. І. наголошувала на величчю події, яку відзначають учителі напередодні (мова оригіналу – С.М.) «...знаменательного для всей страны – дня семидесятилетия со дня рождения нашего учителя и друга трудящихся всего мира товарища СТАЛИНА (аплодисменты, все встают)» [26, арк. 2]. З піднесенням доповідачка закликала обмінятися досвідом «...передовых учителей, учителей, которые работают честно, все

свои силы отдают на то, чтобы улучшить успешность учеников, дать политическое воспитание учащимся» [25, арк. 3].

Дослідження архівних документів, публікацій того часу вказують на те, що співробітники Інституту, працівники районних педагогічних кабінетів приділяли значну увагу методичному супроводу випускних екзаменів у початковій і семирічній школі та екзаменів на атестат зрілості про закінчення середньої школи, які були введені відповідною державною постановою.

Завідуюча Кам'янець-Подільським облвно Ганна Горільченко [5], аналізуючи початок випускних екзаменів на атестат зрілості, у 1945 р. ставила завдання Інституту розробляти методичні рекомендації щодо повторення матеріалу за попередні роки, сприяти створенню умов для підготовки учнів до складання іспитів на атестат зрілості, провести семінари й наради керівників відділів народної освіти, шкіл і педагогічних працівників та опрацювати інструкції НКО України про перевідні іспити, випускні екзамени та екзамени на атестат зрілості тощо.

Інститут рекомендував школам на педрадах опрацювати теми щодо «Методики проведення іспитів», «Нормативи оцінок знань учнів», «Повторення пройденого матеріалу». Починаючи з першого повоєнного 1944–1945 навчального року, систематично подавалася інформація про хід підготовки до екзаменів для громадськості району й області, проводилися батьківські конференції, друкувались статті у місцевій періодиці.

В одній із них директор Інституту Приймачук К. [21] наголошував, що до підготовки і проведення іспитів треба підходити дієво, відповідно до плану опрацювати інструкції про іспити, провести заняття методичних об'єднань, підбити підсумки роботи шкіл за третю чверть, розглянути завдання на четверту чверть, укомплектувати склад комісій у школах району, які проводитимуть екзамени тощо.

Інститут радив «...щоб випускники майже повністю звільнялись від сторонніх навантажень. І директор, і педагоги, й комсомольський комітет повинні підкреслювати важливість і відповідальність учнів в останній рік навчання в школі і створювати їм можливі умови для успішного навчання». За рекомендаціями Інституту в кожній середній школі для десятикласників організували кімнату, «...де б учні могли в затишній обстановці працювати після уроків» [16]. і під керівництвом учителя повторювати пройдений матеріал, готуватися до екзаменів. Для десятикласників рекомендувалося звернути увагу на проведення практичних робіт, дослідів і експериментів, організувати цикл науково-популярних лекцій з історії, літератури, фізики, хімії.

Одним із важливих завдань, які покладалися на Інститут, було забезпечення шкіл навчальною і навчально-методичною літературою. У 40-х роках у закладах освіти її не вистачало. «...Книжкові новини попадають до нас із великими труднощами й у малій кількості», – зазначалося в одному зі звітів Інституту [10, арк. 9].

Співробітники Інституту систематично надсилали відповідну літературу в районні педагогічні кабінети, але знову ж таки ідейно-політичного спрямування. Наприклад, у 1946 році надіслано «...на допомогу вчителям» твори Сталіна Й. В., курс історії ВКП(б), біографії Леніна В. і Сталіна Й., відповідні брошури для самоосвіти та індивідуального навчання й таке інше, що на той час підкреслювало важливість роботи з проведення ідейно-політичних заходів. Інститут насамперед комплектував і розсилав «...учителям, які індивідуально вивчають історію ВКП(б)..., 1 та 2 томи творів т. Сталіна, біографії ЛЕНІНА, СТАЛІНА (виділено у звіті – С.М.) та окремі брошури» [10, арк. 14].

У цьому контексті налагоджувалися партнерські стосунки з обласним бібліотеком. У 1947–1948 рр. завдяки такій співпраці було надіслано по 3 бібліотеки

на 600-700 руб. у кожен район [11, арк. 23], а також літературу з методики навчання в початковій школі та для семирічної школи з методики навчання історії, російської мови та літератури, читання тощо. Фонди бібліотеки самого Інституту були небагаті, а коштів із бюджету надходило недостатньо.

Висновки. Отже, після звільнення області від окупантів у 1944 р. було відновлено роботу Кам'янець-Подільського інституту вдосконалення вчителів (як і інших інститутів України) та районних педагогічних кабінетів. Відповідно до статуту й завдань, які постали перед освітою того часу, ці установи модерували основні напрями професійного, насамперед ідейного і фахового зростання вчителів; запровадження єдиної системи підвищення кваліфікації, проведення консультацій і надання методичної допомоги в піднесенні якості навчальної роботи; вивчення, узагальнення та розповсюдження серед учителів досвіду кращої роботи. З документів того періоду випливає, що організаційно-методична робота Інституту була спрямована на допомогу педагогічним кабінетам, методичним об'єднанням у плануванні й проведенні різних заходів із педагогічними працівниками. Відповідно до державної політики і принципів будівництва загальної середньої школи того часу методисти Інституту розробляли методичні листи, рекомендації, вказівки щодо управління школою й організації навчального процесу. Однією зі складових була лекційна робота, проведення консультацій, допомога в організації і проведенні «Дня вчителя». Співробітники Інституту налагоджували співпрацю з академічними установами, допомагали вчителям займатися науково-дослідною роботою, організовували і проводили науково-практичні конференції, поширювали науково-педагогічну літературу, брали участь у заходах із підготовки і проведення екзаменів, відвідували й аналізували уроки, організовували педагогічні виставки.

Перспективним, на наш погляд, є дослідження роботи Інституту з вивчення й поширення педагогічного досвіду того часу, методична допомога закладам освіти у створенні наочних посібників, організації, проведенні і змістовному наповненні педагогічних виставок.

Список використаних джерел:

1. Бейдер Х. Про ідейність у викладанні. *Радянське Поділля*, 1946 р. 15 серпня.
2. Блувштейн О. Теоретичні співбесіди учителів. *Радянське Поділля*, 1946 р. 11 лютого.
3. Вказівки районним педагогічним кабінетам про організацію методичної роботи в районах і тематика методичних об'єднань і предметних комісій. *Державний архів Хмельницької області (ДАХМО)*. Ф. 4092. Оп. 1. Спр. 27. Арк. 20.
4. Гончарук І. Вчителі підвищують свій ідейний рівень. *Радянське Поділля*, 1946 р. 16 листопада.
5. Горільченко Г. Великий звіт радянської школи. *Радянське Поділля*, 1945 р. 2 травня.
6. Деякі питання професійного розвитку педагогічних працівників. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2020 № 672. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/672-2020-n>
7. Жорова І. Методичний супровід професійного розвитку вчителів (50-ті роки ХХ століття). *Педагогічні науки: збірник наукових праць Херсонського державного університету*. Херсон: ХДУ, 2013. Випуск. 63. С. 52-57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpn_2013_63_11
8. Зведений звіт обласних інститутів удосконалення вчителів. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України)*. Ф. 166. Оп. 15. Спр. 584. Арк. 1, 31.
9. Звіт Кам'янець-Подільського інституту удосконалення кваліфікації учителів за 1944–45 навчальний рік. *ДАХМО*. Ф.4092. Оп. 1. Спр. 3. Арк.30.
10. Звіт Кам'янець-Подільського інституту удосконалення кваліфікації учителів за 1946–47 навчальний рік. *ДАХМО*. Ф.4092. Оп. 1. Спр. 15. Арк. 9,14.
11. Звіт Кам'янець-Подільського інституту удосконалення кваліфікації учителів за 1947–48 навчальний рік. *ДАХМО*. Ф. Р-4092. Оп. 1. Спр. 24. Арк. 8, 18, 21, 22, 23, 24-25 .

12. Звіт Кам'янець-Подільського інституту удосконалення кваліфікації учителів за 1948–49 навчальний рік. ДАХМО. Ф. Р-4092. Опис 1. Спр. 34. Арк. 15, 16.
13. Звіт Кам'янець-Подільського інституту удосконалення кваліфікації учителів за 1949–50 навчальний рік. ДАХМО. Ф. Р-4092. Оп. 1. Спр. 49. Арк. 14-15, 16.
14. Капченко О. Л. Діяльність районних відділів освіти з підвищення кваліфікації педагогічних кадрів (1945–1990 рр.): автореф. дис. ... канд. пед.наук 13.00.01 / Інститут педагогіки АПН, Київ, 1999. 20 с.
15. Комаровер В. Марксистсько-ленінське висвітлення історії України в курсі історії СРСР. Радянське Поділля, 1947 р. 12 грудня.
16. Комаровер В. Робітничка кімната консультацій. Радянське Поділля, 1944 р. 29 листопада.
17. Литвиненко Г., Клясен Н. Система менеджменту та сервісного обслуговування закладів освіти в умовах територіальних громад. Нова педагогічна думка. Рівне, 2018. № 2. С. 22–24.
18. Методичні листи, постанови інституту УКУ про стан і завдання викладання окремих предметів у школах області за 1944-45 навчальний рік. ДАХМО. Ф.4092. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 1–12, 13–21.
19. Педагогічні читання. Радянське Поділля, 1946 р. 11 лютого.
20. Постанови облвиконкому, обкому КП(б)У. ДАХМО. Ф-908, Оп. 5. Спр. 12. Арк. 12.
21. Приймачук К. Напередодні іспитів у школі. Радянське Поділля, 1945 р. 19 квітня.
22. Примакова В. В. Методична служба як структурна складова системи післядипломної педагогічної освіти в Україні середини ХХ – початку ХХІ століття Педагогічний альманах: збірник наукових праць /редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2014. Випуск. 21. С. 187–194.
23. Річний звіт Кам'янець-Подільського обласного відділу народної освіти за 1944–1945 навчальний рік. ДАХМО. Ф.908. Оп. 2. Спр. 1. Арк. 3, 13.
24. Савчук Е., Толмачова А. Семінар учителів. Радянське Поділля, 1944 р. 6 серпня.
25. Стенограма республіканської наради керівних кадрів освіти (1948). ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 15. Спр. 393. Арк. 33, 34, 96.
26. Стенограма обласної наради передових учителів 17-18 грудня 1949. ДАХМО. Ф.908. Оп. 2. Спр. 4. Арк. 2, 3, 9.
27. Сухомлинська О. Радянська педагогіка як ідеологія: спроба історичної реконструкції. Історико-педагогічний альманах. 2014. Вип. 1. С. 4–24. URL: http://nduv.gov.ua/UIRN/Іра_2014_1_3
28. Штати і ставки підвідомчих установ відділу народної освіти виконавчого комітету обласної Ради депутатів трудящих. ДАХМО. Ф.908. Оп. 2. Спр. 34. Арк. 3.

Reference:

1. Beider, Kh. (1946, August 15). Pro ideinist u vykladanni [On ideology in teaching]. *Radianske Podillia* [in Ukrainian].
2. Bluvshstein, O. (1946, February 11). Teoretichni spivbesidy uchyteliv [Theoretical interviews of teachers]. *Radianske Podillia* [in Ukrainian].
3. Vkazivky raionnym pedahohichnym kabinetam pro orhanizatsiiu metodychnoi roboty v raionakh i tematyka metodychnykh obiednan i predmetnykh komisii [Instructions to district pedagogical offices on the organization of methodical work in districts and subjects of methodical associations and subject commissions] (Fund 4092. Inventory 1. File 27. Leaf 20). State Archives of Khmelnytskyi Region [in Ukrainian].
4. Honcharuk, I. (1946, November 16). Vchyteli pidvyshchuiut svii ideinyi riven [Teachers raise their ideological level]. *Radianske Podillia* [in Ukrainian].
5. Horilchenko, H. (1945, May 22). Velykyi zvit radianskoi shkoly [Big report of the Soviet school]. *Radianske Podillia* [in Ukrainian].
6. Some issues of professional development of teachers, Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated July 29, 2020, No. 672. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/672-2020-n> [in Ukrainian].
7. Zhorova, I. (2013). Metodychnyi suprovid profesiinoho rozvytku vchyteliv (50-ti roky XX stolittia [Methodical support of professional development of teachers (50s of the XX century)]. *Pedahohichni*

- nauky: zbirnyk naukovykh prats Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, 63, 52-57. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2013_63_11 [in Ukrainian].
8. Zvedenyi zvit oblasnykh instytutiv udoskonalennia vchyteliv [Consolidated report of Regional Extension Course Institute for Teachers] (Fund 166. Inventory 15. File 584. Leaves 1, 31). Central State Archives of Ukraine Central, State Archive of Higher Authorities and Administration of Ukraine [in Ukrainian].
  9. Zvit Kamianets-Podilskoho instytutu udoskonalennia kvalifikatsii uchyteliv za 1944–45 navchalnyi rik [Report of the Kamianets-Podilskiyi Extension Course Institute for Teachers for the 1944–45 academic year] (Fund 4092. Inventory 1. File 3. Leaf 30). State Archives of Khmelnytskyi Region [in Ukrainian].
  10. Zvit Kamianets-Podilskoho instytutu udoskonalennia kvalifikatsii uchyteliv za 1946–47 navchalnyi rik [Report of the Kamianets-Podilskiyi Extension Course Institute for Teachers for the 1946–47 academic year] (Fund 4092. Inventory 1. File 15. Leaves 9, 14). State Archives of Khmelnytskyi Region [in Ukrainian].
  11. Zvit Kamianets-Podilskoho instytutu udoskonalennia kvalifikatsii uchyteliv za 1947–48 navchalnyi rik [Report of the Kamyanets-Podilskiyi Extension Course Institute for Teachers for the 1947–48 academic year] (Fund 4092. Inventory 1. File 24. Leaves 8, 18, 21, 22, 23, 24-25). State Archives of Khmelnytskyi Region [in Ukrainian].
  12. Zvit Kamianets-Podilskoho instytutu udoskonalennia kvalifikatsii uchyteliv za 1948–49 navchalnyi rik [Report of the Kamyanets-Podilskiyi Extension Course Institute for Teachers for the 1948–49 academic year] (Fund 4092. Inventory 1. File 34. Leaves 15, 16). State Archives of Khmelnytskyi Region [in Ukrainian].
  13. Zvit Kamianets-Podilskoho instytutu udoskonalennia kvalifikatsii uchyteliv za 1949–50 navchalnyi rik [Report of the Kamyanets-Podilskiyi Extension Course Institute for Teachers for the 1949–50 academic year] (Fund 4092. Inventory 1. File 49. Leaves 14-15, 16). State Archives of Khmelnytskyi Region [in Ukrainian].
  14. Kapchenko, O. L. (1999). *Diiialnist raionnykh viddiliv osvity z pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohichnykh kadrov (1945–1990)* [Activities of district departments of education for professional development of teachers (1945–1990)]. (Extended abstract of Candidate's thesis). Institute of Pedagogy of the Academy of Pedagogical Sciences. Kyiv [in Ukrainian].
  15. Komarover, V. (1947, December 12). Marksystsko-leninske vysvitlennia istorii Ukrainy v kursii istorii SRSR [Marxist-Leninist coverage of the history of Ukraine in the course of the history of the USSR]. *Radianske Podillia* [in Ukrainian].
  16. Komarover, V. (1944, November 29). Robitnycha kimnata konsultatsii [Working consultation room]. *Radianske Podillia* [in Ukrainian].
  17. Lytvynenko, H., & Kliasen, N. (2018). Systema menedzhmentu ta servisnoho obsluhovuvannia zakladiv osvity v umovakh terytorialnykh hromad [System of management and service of educational institutions in the conditions of territorial communities]. *Nova pedahohichna dumka*, 2, 22–24 [in Ukrainian].
  18. Metodichni lysty, postanovy instytutu UKU pro stan i zavdannia vykladannia okremykh predmetiv u shkolakh oblasti za 1944-45 navchalnyi rik [Methodical letters, resolutions of the UCU Institute on the state and tasks of teaching certain subjects in the schools of the region for 1944–45 academic year] (Fund 4092. Inventory 1. File 2. Leaves 1-12, 13-21). State Archives of Khmelnytskyi Region [in Ukrainian].
  19. Pedahohichni chytannia [Pedagogical readings]. (1946, February 11). *Radianske Podillia* [in Ukrainian].
  20. Postanovy oblyvkonkomu, obkomu KP(b)U [Resolutions of the regional executive committee, regional committee of the Communist Party (Bolsheviks) of Ukraine] (Fund 908. Inventory 5. File 12. Leaf 12). State Archives of Khmelnytskyi Region [in Ukrainian].
  21. Prymachuk, K. (1945, April 19). Naperedodni ispytiv u shkoli [On the eve of exams at school]. *Radianske Podillia* [in Ukrainian].
  22. Prymakova, V. V. (2014). Metodychna sluzhba yak strukturna skladova systemy pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity v Ukraini seredyny XX – pochatku XXI stolittia [Methodical service as a structural component of the system of postgraduate pedagogical education in Ukraine in the

- middle of the XX – beginning of the XXI century]. *Pedahohichnyi almanakh*, 21, 187–194 [in Ukrainian].
23. Richnyi zvit Kamianets-Podilskoho oblasnoho viddilu narodnoi osvity za 1944–1945 navchalnyi rik [Annual report of the Kamyanets-Podilsky regional department of public education for the 1944–1945 academic year] (Fund 908. Inventory 2. File 1. Leaves 3, 13). State Archives of Khmelnytskyi Region [in Ukrainian].
  24. Savchuk, E., & Tolmachova, A. (1944, August 6). Seminar uchyteliv [Teachers' seminar]. *Radianske Podillia* [in Ukrainian].
  25. Stenohrama respublikanskoi narady kerivnykh kadriv osvity u 1948 [Transcript of the republican meeting of educational leaders in 1948] (Fund 166. Inventory 15. File 393. Leaves 33, 34, 96). Central State Archives of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
  26. Stenohrama oblasnoi narady peredovykh uchyteliv 17–18 hrudnia 1949 [Transcript of the regional meeting of advanced teachers dated December 17–18, 1949] (Fund 908. Inventory 2. File 4. Leaves 2, 3, 9). State Archives of Khmelnytskyi Region [in Ukrainian].
  27. Sukhomlynska, O. (2014). Radianska pedahohika yak ideolohiia: sprobа istorychnoi rekonstruktsii [Soviet Pedagogy as an ideology: an attempt at historical reconstruction]. *Istoryko-pedahohichnyi almanakh*, 1, 4–24. Retrieved from http://nduv.gov.ua/UJRN/Ipa_2014_1_3 [in Ukrainian].
  28. Shtaty i stavky pidvidomchykh ustanov viddilu narodnoi osvity vykonavchoho komitetu oblasnoi Rady deputativ trudiashchykh [Staffs and rates of subordinate institutions of the Department of Public Education of the Executive Committee of the Regional Council of Workers' Deputies] (Fund 908. Inventory 2. File 34. Leaf 3). State Archives of Khmelnytskyi Region [in Ukrainian].

Solovey M. V.,
 orcid.org/0000-0001-5520-7111

**ORGANIZATIONAL AND METHODOLOGICAL WORK
 OF KAMIANETS-PODILSKY(SINCE 1954 KHMELNYTSKY) REGIONAL
 IN-SERVICE TEACHER TRAINING INSTITUTE
 IN THE SECOND HALF OF THE 40'S OF THE TWENTIETH CENTURY**

Based on the analysis of archival documents, the main directions of organizational and methodological work of the Institute with educational institutions in the second half of the 40s of the twentieth century are revealed.

The institute resumed work in the second half of 1944. In the summer months (July-August) seminars were held with heads of pedagogical offices, secondary school principals, primary school teachers, mathematics, physics, history of geography and others. At the same time, it develops recommendations for conducting seminars during a meeting with teachers before the start of the school year.

The work of the institute of this period was regulated by the relevant Regulations and was aimed at the professional growth of teachers. The institute operated through district pedagogical offices, bush methodological associations, an asset of the best teachers and school principals. The staff of the institute developed various forms of methodological work: conducted professional seminars, consultations, developed methodological recommendations for studying school subjects, directed the work of district pedagogical offices and methodological associations of teachers to improve the educational process.

The content of methodological recommendations (measures) necessarily focused on professional and ideological issues. In some cases, the ideological content dominated as an important component of improving pedagogical skills. The institute brought to the pedagogical community recommendations on various forms of ideological content of the educational process, self-education and political training of teachers, primarily by studying in this context "A Short Course in the History of the CPSU (b), relevant works of Marxist-Leninist classics, Communist Party resolutions and government. Scientific and practical conferences, cooperation with academic institutions, in particular the Academy of Pedagogical Sciences of the RSFSR, were revived.

An interesting form of mass methodical work was "Teacher's Day", which was ambiguously perceived by the pedagogical community, but for a long time was conducted by the institute and district pedagogical offices.

During the study period, the institute provided methodological support for exams in primary and seven-year schools and matriculation exams.

Key words: in-service teacher training institute, district pedagogical offices, methodological associations, methodological work, «Teacher's Day».

Дата надходження статті: 28.10.2021 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Галус О.М.

УДК 378.141

DOI <https://doi.org/10.37915/pa.vi50.334>

Сотер М. В.;

orcid.org/0000-0001-5520-7111

ПЕРЕДУМОВИ ПОСИЛЕННЯ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ІНЖЕНЕРНО-ТЕХНІЧНИХ ТА ПРИРОДНИЧИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У 50-60 РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена дослідженню іношомовної підготовки фахівців інженерно-технічних та природничих спеціальностей у 50–60 роки ХХ століття.

Представлено передумови посилення іношомовної підготовки фахівців інженерно-технічних та природничих спеціальностей у 50–60 роки ХХ століття. Серед основних передумов виокремлено такі: посилення міжнародної співпраці та взаємодії вчених різних технічних та природничих галузей задля обміну передовим науковим досвідом; потреба у широкій і швидкій імплементації фахівцями інженерно-технічних та природничих спеціальностей у практику нових науково-технічних досягнень, у дослідженні науково-технічної інформації; необхідність у вивченні й поширенні зарубіжного передового досвіду та представлення вітчизняного на світовій арені.

Підкреслено необхідність оволодіння іноземною мовою за професійним спрямуванням, зокрема й серед фахівців інженерно-технічних та природничих спеціальностей. Зазначено, що у досліджуваний період спостерігалось посилення заходів щодо вивчення іноземних мов у всіх ланках вищої освіти, зокрема післядипломної.

Наголошено, що вагомими результатами посилення іношомовної підготовки у 50–60 роки ХХ століття стало прийняття Постанови Ради Міністрів СРСР «Про покращення вивчення іноземних мов» від 27 травня 1961 року № 468, Інструктивного листа Міністерства вищої та середньої спеціальної освіти СРСР «Про вимоги на вступні та кандидатські іспити з іноземної мови» від 13 травня 1963 року № І-31, Наказу Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР «Положення про дворічні вищі курси з підготовки висококваліфікованих викладачів іноземної мови для вищих навчальних закладів» від 8 січня 1962 року № 9.

Ключові слова: іношомовна підготовка; іноземні мови; заклади вищої освіти; фахівці інженерно-технічних та природничих спеціальностей; 50-60-ті роки ХХ століття.